

УДК 379.8:94(477)«17»

Володимир Пилипенко



## ДОЗВІЛЛЯ ЯК ЧАСТИНА СПОСОБУ ЖИТТЯ КОЗАЦЬКОЇ СТАРШИНИ у першій половині XVIII ст. (на матеріалах щоденника Якова Марковича)

DOI: 10.5281/zenodo.5799675

© В. Пилипенко, 2021. CC BY 4.0

**Мета роботи:** на матеріалах особистого щоденника генерального підскарбія Якова Марковича (1696–1770 рр.) визначити особливості дозвілля генеральної старшини в першій половині XVIII ст. **Завдання роботи:** визначити особливості дозвілля Якова Марковича, що представлені в його щоденнику. Проаналізувати найбільш характерні способи проведення дозвілля Марковичем. **Актуалізація теми** пов'язана зі зростанням інтересу до історії козацької старшини як до провідного стану українського суспільства середини XVII – XVIII ст. Дослідження історії старшинських родин дає можливість побачити їх не лише як воїнів, що проводять більшість життя в походах, а як суспільний стан, що мав високий рівень освіти та інтелектуальні потреби, що виростили із цієї освіти, як меценатів культури, як провідників новітніх культурних та політичних ідей, що проникли в українське суспільство XVIII ст. **Наукова новизна** роботи полягає в спробі комплексного висвітлення дозвілля Якова Марковича, репрезентованого в щоденнику. **Висновки.** У дозвіллі Якова Марковича поєднувалися як типові, так і індивідуальні риси. Характерним було часте відвідування різних бенкетів, турбота про господарство, азартні ігри та полювання. Індивідуальним – глибока зацікавленість літературою, поетичні вправи впродовж усього життя, турбота про здоров'я. Однією із звичок, до якої автор повертався постійно, було захоплення літературою. Він не лише був активним читачем, а й сам займався творчістю та перекладами священних текстів. На сторінках щоденника ми бачимо людину, що не цурається насолоди, але дбає про інтелект і не забуває про справи духовні.

**Ключові слова:** щоденник Якова Марковича, спосіб життя, козацька старшина, дозвілля, повсякдення.

**Постановка проблеми.** Національно-визвольна війна середини XVII ст. принесла принципові зміни в українське суспільство. Змінилася й соціальна структура. На землях, що опинилися під гетьманською владою, козацька старшина стала домінуючою соціальною групою. І якщо у перші десятиліття після Хмельниччини соціальний ліфт ще справно працював і до елітної суспільної групи можна було потрапити завдяки своїм талантам та наполегливій праці, то наприкінці XVII ст. така можливість видавалася примарною. Козацька старшина перетворилася на досить замкнуту касту українського суспільства, яка не бажала впускати до кола обраних нових представників і мала усі можливості для цього. Досить швидко в середовищі старшини виробився окремий стиль життя, який наголошував на їхній домінуючій ролі в суспільній організації.

Спосіб життя козацької старшини був покликаний, з одного боку, демонструвати перевагу над іншими станами (посполитими, звичайними козаками, селянами), а з іншого – був своєрідною «школою життя» для молодшого покоління старшини, адже готував їх до майбутньої самостійної діяльності.

**Мета статті.** Розвідка присвячена дозвіллю козацької старшини як важливій складовій частині життя. Джерельною базою дослідження є щоденник Якова Марковича, який генеральний підскарбій вів упродовж майже всього життя<sup>1</sup>. Специфіка джерельної бази визначила й хронологічні межі розвідки – перша половина XVIII ст.

<sup>1</sup> Ми будемо користуватися лише надрукованою частиною щоденника Якова Марковича.

**Аналіз джерел та останні дослідження.** До теми дозвілля козацької старшини зверталася В. Панашенко<sup>2</sup>; окремий розділ просопографічного дослідження В. Панашенко було присвячено культурно-освітнім прерогативам козацької старшини та вищого духовенства.

Дозвіллю в повсякденні козацької старшини присвятила статтю О. Дзюба<sup>3</sup>. На основі мемуарної літератури дослідниця визначила основні його форми, відокремивши від вільного часу.

Грунтовне дослідження повсякденного життя козацької старшини, і дозвілля, як його неодмінної складової, здійснила Т. Таїрова-Яковлева<sup>4</sup>.

**Виклад основного матеріалу.** До щоденника Я. Марковича дослідники зверталися часто. Його розглядали як джерело до біографії автора та дослідження повсякдення, тогочасної медицини й географії, а також як літературний текст. Це й не дивно, бо майже 50 років поденних записів містять у собі величезну кількість фактів із різних сфер життя.

Біографія Якова Марковича досить добре висвітлена О. Струкевичем<sup>5</sup>, тому немає сенсу її переповідати. Наголошу лише на важливих для обраної теми моментах. Яків Андрійович Маркович (1696–1770 рр.) належав до найвищої еліти Гетьманщини, а коли пішов у відставку, отримав уряд генерального обозного. Мав гарну освіту, навчався в Київській академії. Приязні стосунки зі своїм вчителем Феофаном Прокоповичем зберігав і надалі. Знав кілька мов, грав на музичних інструментах, цікавився новинками наукового та культурного життя не лише Гетьманщини. Заняття літературною та перекладацькою діяльністю були наслідком могилянської освіти та самоосвіти, якої Маркович не полишав усе життя.

Дослідники щоденника Марковича неодноразово вказували на беземоційність записів автора. Пояснювали це по-різному. Найчастіше зазначали, що автор просто нотує події й не дає їм жодної емоційної оцінки, побоюючись політичних наслідків. Хоча сам щоденник не передбачалося оприлюднювати в будь-який спосіб і він був суто приватним. Проте й за такими «сухими» записами можна знайти досить багато інформації про дозвілля автора.

Почнемо із читання як невід'ємної частини дозвілля Якова Марковича. Загалом про те, що Маркович у щоденнику часто згадує про книги та усе пов'язане з ними, дослідники звертають увагу найчастіше. Уже класичне дослідження І.Я. Каганова, у якому автор не лише аналізує читацькі уподобання автора щоденника, а й через книжки, які читав Яків Маркович, демонструє проникнення до України ідей європейського просвітництва<sup>6</sup>. Зрештою й сам «Щоденник» вже відчитали і як історичне джерело, і як частину української мемуарної літератури<sup>7</sup>.

Що ж пише про книги у своєму щоденнику Маркович? Загалом усі згадки про книги можна розділити на кілька груп. Перш за все, це книжки, які Маркович називає за автором чи за титулом. Таких згадок досить багато, що дозволяє частково реконструювати читацькі інтереси Марковича. Частина книжок названо за мовою (польські, латинські): «Купилемъ книгъ 6 польскихъ, за 7 р.»<sup>8</sup>; «...и приложена книжица маленькая, французская на июнь м-ць»<sup>9</sup>.

Ще одна група сформована за розміром книги (у такий спосіб книжки згадуються у щоденнику, коли Маркович переглядає та наводить лад у своїй бібліотеці): «Вовтор. 8. Сегодня не ездилемъ никуда, а пересмотривалемъ книгъ своихъ и пересушувалемъ, которыхъ по ищисленію показалось, большихъ книгъ самихъ – 88, аркушовихъ – 29, четвертковихъ и малихъ – 223, итого 340»<sup>10</sup>.

Зрештою, досить часті згадки про книжки без будь-якої атрибуції. Наприклад, згадка про те, що ігумен Феофан Степановський подарував «книжецю»<sup>11</sup>, або наказ своєму слугі переслати «книжеск С.П.бурских печатних с оценою»<sup>12</sup>.

<sup>2</sup> Панашенко В.В. Соціальна еліта Гетьманщини (друга пол. XVII – XVIII ст.). Київ: Інститут історії України, 1995.

<sup>3</sup> Дзюба О. Дозвілля в повсякденному житті козацької старшини (на матеріалах мемуарної літератури першої пол. XVIII ст.) *Соціум. Альманах соціальної історії*. Київ, 2017. Вип. 13–14. С. 308–328.

<sup>4</sup> Таїрова-Яковлева Т. Повсякдення, дозвілля і традиції козацької еліти Гетьманщини. Київ: Кліо, 2017.

<sup>5</sup> Струкевич О. Генеральний підскарбій Яків Маркович. *Український історичний журнал*. 1997. № 5. С. 87–97.

<sup>6</sup> Каганов І.Я. Маркович і його «Дневник» як матеріал для історії просвітництва на Україні в XVIII в. *Проблеми русского просвещения в литературе XVIII в.* Ленинград, 1961 г., С. 113–126.

<sup>7</sup> Зінченко О. «Домашній протокол» 1717–1767 рр. генерального підскарбія Якова Марковича в контексті українського щоденникарства XVIII ст. Автореф. дис. ... канд. філол. Наук. Київ, 2017.

<sup>8</sup> Дневник генерального подскарбія Якова Марковича (1717–1767 гг.): В 3 ч. / под ред. А. Лазаревского. Киев: Тип-я Г.Т. Корчак-Новицкого, 1893–1897. Ч. 2: 1726–1729 гг. / Я.А. Маркевич. 1895. II. С. 209

<sup>9</sup> Дневник генерального подскарбія... Ч. 3. С. 388.

<sup>10</sup> Дневник генерального подскарбія... Ч. 2. С. 308.

<sup>11</sup> Дневник Якова Марковича / издав В. Модзалевский. Київ; Львів: Накладом НТШ, 1913. (Жерела до історії України-Руси / Археогр. коміс. НТШ; Т. 22) Т. 4: 1735–1740 рр. / Я.А. Маркевич. 1913. С. 141

Звісно, кількість книжок у бібліотеці Якова Марковича не була сталою. Наш герой постійно згадує про книги, які він докупив, позичив чи замовив. І навіть, якщо скласти список усіх книжок, що згадуються в щоденнику, він не буде повним, адже, вірогідно, що більшість найменувань не були перелічені в «Домашньому протоколі».

На книги Яків Маркович витрачав досить значні суми. І ми можемо оцінювати лише ті, які записані до щоденника. Звісно, бідним він не був, і це були не останні гроші, але постійний інтерес до книги свідчить про глибоку потребу в читанні та пізнанні нового, навіть у дорослому віці. Дослідники схильні вбачати в цьому як індивідуальні риси вдачі, так і вплив *alma mater* – Києво-Могилянської академії. Часто записи про придбання нових книжок межували з суто господарськими замітками. Так, у один список покупок могли потрапити 10 шкур лося, 5 книг та угорське вино<sup>13</sup>.

Особливо багато книг Маркевич купував у час свого перебування в Москві: «Купилемь праздниковъ за 1 р., октоихъ въ двоухъ книжкахъ, за 1 р. и 23 а., обь ординахъ книжку»<sup>14</sup>. І можна припустити, що навряд це перший октоїх у бібліотеці. Через кілька днів Маркович ще купує «книгъ 6, полскихъ за 7 р. зъ гривнею»<sup>15</sup>. А за кілька днів ще докуповує книжок на суму 12 рублів із гривнею. Тобто за місяць на книжки Маркович витратив майже 15 рублів, що під ту пору було дуже значною сумою.

Додатковими витратами, пов'язаними із книгами, були послуги інтролігаторів – майстрів-палітурників. Оформлення бібліотеки в одному стилі було дуже популярною традицією в XVIII ст. й вимагало грошей. Так, 2 листопада 1739 р. автор зазначає: «*Dictionnaire le grand de Moreri, отправлений интеллгаторомъ в пустинцъ, принесен ко мнѣ имѣ же, которому залпал 1 р. 40 к.*»<sup>16</sup>; «*Далъ я интеллгаториви тестаментъ Compendium medicale – и лѣбри зъ аркушами, книжицею оправить, за все 90 коп.*»<sup>17</sup>.

Примітно, що бібліотекою Марковича активно користувався не лише її власник. Щоденник рясніє згадками про те, що якусь книгу «позичив», замовив, переслав. Адресатами такого обміну були родичі, представники старшини та церковні ієрархи. Наприклад: «*Отецъ ректоръ Волчанскій бувъ у мене и просидѣлъ долго, а взялъ библиотечную книжку Opera Gregorii Thaumaturgi, а другую позичилемъ для читання Алькоран Русскій*»<sup>18</sup>; «*Отцу Савѣцкому протопопъ позичилемъ книгу латинской Василия вел.*»<sup>19</sup>.

Власник слідкував за тим, кому що позичав, й іноді нагадував, що книжки слід повернути.

Маркович не лише читав книжки, досить часто він робив виписки на теми, що його цікавили: богословські, кулінарні, природничі. Так, є виписки «*изъ филозофа Конфунція*»<sup>20</sup>, католицького богослова Гуеція (П'єра Данієля Юе)<sup>21</sup>, голландського натураліста Антоні ван Левенгука<sup>22</sup>, особливо багато багато виписок із творів Аврелія Августина<sup>23</sup>.

Окрім читання книжок, генеральний підскарбій перекладав тексти й сам писав промови на різні okazji. З одного боку, це – особисте зацікавлення, а з іншого – результат звички, що була сформована ще протягом навчання в Київській академії. Так, 20 липня 1728 р. автор зазначає, що зробив переклад 2-го Псалма зі старовірської мови «*на славенській діалектѣ*»<sup>24</sup>. Перекладав Маркович і з латини: «*С. Григорія, Неокессарійского чудотворца, слово на Благовѣщеніе Пресвятыя Богородицы зъ латинского на языкъ рускій переведлемъ*»<sup>25</sup>.

Робив переклади не лише богословських текстів, а й поезії. Зокрема, вмістив до щоденника свій переклад відомого середньовічного гімну про марноту життя, авторство якого приписують Джакопоні да Тоді (Jacopone da Todì бл. 1236–1306 рр.). Принагідно зазначаю, що Маркович зробив переклад у час військового походу<sup>26</sup>.

<sup>12</sup> Фрагмент «Денних записок генерального підскарбія Якова Марковича» за копією В. Модзалевського (вступна стаття й публікація Н.Ю. Матяш). *Український історичний журнал*. 2017. № 3. С. 159.

<sup>13</sup> Дневник генерального подскарбія... Ч. 1. С. 105.

<sup>14</sup> Дневник генерального подскарбія... Ч. 2. С. 209.

<sup>15</sup> Там же. С. 210.

<sup>16</sup> Дневник Якова Марковича... С. 300.

<sup>17</sup> Дневник генерального подскарбія... Ч. 3. С. 330.

<sup>18</sup> Дневник генерального подскарбія... Ч. 1. С. 113.

<sup>19</sup> Там же. С. 169.

<sup>20</sup> Дневник генерального подскарбія... Ч. 2. С. 293.

<sup>21</sup> Там же. С. 298.

<sup>22</sup> Там же. С. 253–254.

<sup>23</sup> Там же. С. 313, 321, 319, 323, 324, 326, 327, 329, 331, 332; Дневник генерального подскарбія... Ч. 3. С. 50.

<sup>24</sup> Дневник генерального подскарбія... Ч. 2. С. 239.

<sup>25</sup> Дневник генерального подскарбія... Ч. 1. С. 76.

<sup>26</sup> Дневник генерального подскарбія... Ч. 1. С. 292; Про інші переклади цього гімну див.: Grzeskowiak R. Decyma barokowych przekładów pieśni o marności świata (inc.: «Cur mundus militat sub vana gloria»). Studium źródłoznawcze. *Roczniki Humanistyczne*. T. LXIX, 2021. S. 101–123.

Знання іноземних мов Марковичу забезпечило навчання в Київській академії, але на цьому він не зупинився й уже в дорослому віці почав вчити французьку. А вже за кілька років замовляв французькі газети та мав книжки французькою в своїй бібліотеці.

У березні–квітні 1729 р. створив «розсудженіє богословское на бозбожіє» об'ємом 20 листів четвертого формату<sup>27</sup>. Писав вірші для своїх доньок<sup>28</sup>.

Окрім активного поповнення бібліотеки книгами, Маркович постійно замовляв газети, у тому числі іноземні. У Гетьманщині на той час періодичних видань не було. Однак вони були добре знайомі освіченій публіці, адже вже майже двісті років виходили в Європі. Прикладом для наслідування могли бути гетьмани, які пильно відстежували події в європейських державах і активно купували газети. Так, про значну їхню кількість у Мазепи згадували іноземні послы. Яків Маркович замовляв французькі та голландські газети у Петербурзі: «Писал письмо до Заруцкого в С.П.бурхъ, чтоб купил ... газетъ французских от сентевр»<sup>29</sup>.

Важливою складовою дозвілля освіченої публіки у XVIII ст. був театр та різні театралізовані постановки. Вони слугували як для відпочинку, так і для демонстрації знань і умінь учнів. Найбільшим осередком театрального мистецтва Гетьманщини була Києво-Могилянська академія. Маркович, як її студент, був добре обізнаний із цією формою дозвілля й слідкував за новинками. Але не цурався відвідувати й домашні вистави, які ставили діти старшини зі своїми вчителями: «У Миклашевского инспекторъ зъ дѣтми управляютъ комедію»<sup>30</sup>.

Як і кожна тогочасна освічена людина, Маркович грав на музичних інструментах. У щоденнику він згадує, як майстер приніс йому бандуру, іншого разу він позичив для себе клавикорд<sup>31</sup>.

Форми дозвілля відображали його індивідуальні інтереси. На сторінках щоденника часто трапляються згадки про прилади для дослідів із фізики та хімії, виписки із текстів Левенгука про анатомію, мікроскоп. Автор не лише купував прилади та демонстрував їх дію, а й сам збирав їх відповідно до інструкцій: «Барометръ чили рачей терометръ новий, по інформацїи Хавегъна усторилемъ, а именно: трубочку долгую зъ банкою, которую весьма хлегка когда нагрѣвъ я, то сръбра живого часть увойшла въ трубочку и по состоянїи холоду бошого в банкъ, а меншого къ концу шїйки подвигается оноє сребро, очинь чувственно, чего ради оной термометръ названъ отъ мене thermotetrum chawiniapit»<sup>32</sup>.

Значну частину свого дозвілля старшина бенкетувала. Такі заходи мали велике значення для комунікації між представниками еліт, демонстрації власного статусу, налагоджуванню неформальних зв'язків<sup>33</sup>. Маркович ретельно, майже щодня, нотував, де і з ким він обідав. Обов'язково записував свої візити до гетьмана, архієреїв, представників російської адміністрації та спільні з ними трапези. Зазвичай великі бенкети відбувалися з якогось приводу й надовго затягувалися. Приводом могли бути іменини представників монаршої родини, або когось зі старшини, весілля, хрестини, дні народження. На таких бенкетах збиралася більшість місцевої еліти. Тоді автор нотував, що усі сиділи довго й «подпяхомъ зъло». Маркович не цурався гастрономічних насолод, що цілком відповідало духу барокової культури. Він не лише багато їв та вживав алкоголь (хоча це в жодному разі не можна характеризувати як об'їдання та алкоголізм, це було обов'язковим елементом тогочасної культури), а й нотував рецепти цікавих страв та напоїв. Часто нотував свої замовлення на вино<sup>34</sup>.

Під час гостювань були й танці. Маркович теж про них записував<sup>35</sup>.

Великі бенкети зі значних приводів часто закінчувалися гарматним салютом. Так, Маркович нотує: «Сегодня празновали рожденіє его імпер. в-ва и съ пушекъ стреляли»<sup>36</sup>; «Тезоименитство царици государинь празновали зъ пушечнымъ стрелянемъ»<sup>37</sup>.

<sup>27</sup> Дневник генерального подскарбия... Ч. 2. С. 290–292.

<sup>28</sup> Дневник генерального подскарбия... Ч. 1. С. 186.

<sup>29</sup> Дневник Якова Марковича... С. 1.

<sup>30</sup> Дневник генерального подскарбия... Ч. 3. С. 1.

<sup>31</sup> Дневник генерального подскарбия... Ч. 2. С. 249, 246.

<sup>32</sup> Там же. С. 272.

<sup>33</sup> Детальніше про культуру бенкетів у Гетьманщині див.: Сокирко О. Кулінарна мандрівка в Гетьманщину: Секрети й таємниці староукраїнської кухні середини XVII – XVIII ст. Київ: Темпора, 2021. 272 с., іл.

<sup>34</sup> Пивоваренко О. Виноградне вино у житті козацької старшини в першій половині XVIII ст. (на матеріалах щоденників Я. Марковича). *Етнічна історія народів Європи: Зб. наук. пр.* Київ, 2016. Вип. 48. С. 18–23.

<sup>35</sup> Дневник генерального подскарбия... Ч. 2. С. 6.

<sup>36</sup> Там же. С. 183.

<sup>37</sup> Там же. С. 241.

Гарматний салют використовували не лише з нагоди свят. Салютували й на похоронах: «Сего дня тѣло умершего князя Боратинского винесено з публьчною церемоньєю при пушечной стрелби з Глухова и попроважено в Москву»<sup>38</sup>.

Досить часто представники старшини збиралися для якоїсь гри. Маркович згадує шахи й навіть хизується тим, що обіграв свого вчителя: «Быль у вечеру Тарнавіотъ, зъ которимъ въ шахматы играючи, далъ ему матъ, майстру своему»<sup>39</sup>.

За грою часто доводилося засиджуватися допізна.

Маркович нерідко грав у карти, які в щоденнику згадуються значно частіше, ніж шахи. Іноді автор зазначає, що спеціально їхав у гості, щоб пограти в карти. Грали в різні ігри: у пікет, у ломбер, у шнип-шнап, у пікову даму, панфіль, контру. Загалом, вибір ігор був значний. Зазвичай грали на гроші й Маркович обов'язково вказує на свій вигравш або програш («играли у карти зъ проиграшомъ»). Іноді Маркович програвав значні суми. Найбільшим одноразовим вигравшом, що зафіксований у щоденнику, були 19 рублів: «Быль у князя и обѣдал, а у вечеру играли у карти на Бѣлополовцѣ з вигравшом нашим 19 р.»<sup>40</sup>.

Для порівняння наголошу, що невдовзі після вигравшу Маркович купив гай і болото за 20 р., та замовив карету майстру за 5 р.<sup>41</sup>

Ігри були сповнені азарту, адже гравці часто «до полночи бавилис игрою»<sup>42</sup> або «играли долго въ ночь»<sup>43</sup>. Мабуть, бенкет без наступної гри в карти був досить рідкісним явищем, адже автор окремо кілька разів нотував, що «отошли домой, не игравши въ карты»<sup>44</sup>.

Ігри в карти згадуються в щоденнику не рівномірно. Найчастіше – під час військового Гилянського походу 1725–1727 рр. та описах дозвілля взимку. На мою думку, це пов'язано з тим, що у поході Маркович не був зайнятий домашніми справами та перебував у суто чоловічому товаристві, а взимку зумовлене довгими вечорами, частими гостями та меншою кількістю справ по господарству.

Козацька старшина часто полювала. Для представників еліти полювання вже давно втратило своє первісне значення, як спосіб поповнення їстівних припасів, а стало чимось подібним до спорту, тренування, розваги, що мала демонструвати власну перевагу над іншими суспільними класами. Така розвага потребувала спеціального дорогого спорядження, за допомогою якого вкотре демонструвався достаток та соціальний статус. Загалом записів про полювання в Марковича не багато, але, на мою думку, це не виключає його. До щоденника потрапляли лише якісь особливі випадки. Наприклад, полювання разом із гетьманом («сегодня рано ездилемъ з паном гетманомъ на охоту»<sup>45</sup>), чи особливо вдале полювання («тепер пороша таковая была, что наши поймали зайців 11»<sup>46</sup>).

О. Дзюба в статті, присвяченій дозвіллі козацької старшини, визначила полювання та бджільництво як форми відпочинку Марковича, поруч із культурно-просвітницьким дозвіллям, та вказувала на нерівномірність згадок про полювання в щоденнику. У записах за 1740 р. їх більше<sup>47</sup>. Дозволю собі не погодитися з частиною твердження щодо бджільництва. Яків Маркович, справді, часто згадує пасіки, ретельно веде обрахунок бджолиних сімей, особливо після зими. Проте робить він це все в контексті загального перерахунку свого майна або підготовки до зими. Відтак в одному абзаці опиняються бджоли, корови, свині, коні та інші тварини.

**Висновки.** Отже, зі сторінок щоденника Яків Маркович постає перед нами яскравим представником свого часу й суспільного стану. Як і інші представники старшини, він полював, грав у карти, пильнував своє господарство. Але оприявнюються і його індивідуальні риси – постійний інтерес до літератури та літературної творчості, зацікавлення наукою та глибока релігійність. Усе це позначилося на способі життя Якова Марковича та відобразилося на сторінках його щоденника.

## References

Dziuba, O. (2017). Dozvillya u povsyakdennomu zhytti kozatskoyi starshyny (na materialakh, shcho peredayetsya memuarnoyu literaturoyu pershoi polovyny XVIII st.) [Leisure in everyday life for cossack officers (based on memoirs of the first half of the XVIII c.)]. *Ukrainskyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 13–14, 308–328.

<sup>38</sup> Дневник Якова Марковича... С. 177

<sup>39</sup> Т. 1, Ч. 2. С. 7

<sup>40</sup> Дневник Якова Марковича... С. 50.

<sup>41</sup> Там же. С. 64.

<sup>42</sup> Там же. С. 54

<sup>43</sup> Дневник генерального подскарбия... Ч. 3. С. 267.

<sup>44</sup> Там же. С. 335.

<sup>45</sup> Там же. С. 163.

<sup>46</sup> Дневник Якова Марковича... С. 221.

<sup>47</sup> Дзюба О. Дозвілля в повсякденному житті... Вип. 13–14. С. 308–326, 319.

- Grzeškowiak R. (2021) Decyma barokowych przekładów pieśni o marności świata (inc.: «Cur mundus militat sub vana gloria»). Studium źródłoznawcze. Roczniki Humanistyczne. T. LXIX. 101–123.
- Panashenko, V. (1995). Socialna elita Hetmanshchyny (druga polovyna XVII–XVIII st.) [The social elite of the Hetmanate (the second half of the XVII–XVIII cc.)]. Kyiv, Ukraine.
- Pivovarenko, O. (2016). Grape wine in the life of a Cossack officer in the first half of the eighteenth century. (based on the diaries of J. Markovich). *Ethnic history of the peoples of Europe*, 48, 18–23.
- Sokyrko, O. (2021) Kulinarna mandrivka v Hetmanshchynu: Sekrety y tayemnytsi staroukrayinskyi kukhni sere diny XVII–XVIII st. [Culinary Journey to the Hetmanate: Secrets and secrecies of old Ukrainian cuisine of the middle of the XVII–XVIII cc.]. Kyiv, Ukraine.
- Strukevich, O. (1997). Heneralnyy pidskarbiy Yakiv Markovych [General treasurer Yakiv Markovych]. *Ukrainskyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 5, 87–96.
- Tairova-Yakovleva, T. (2017). Povsyakdennya, dozvillya i tradytsiyi kozatskoyi elity Hetmanshchyny [Everyday life, leisure and traditions of the Cossack elite of the Hetmanate]. Kyiv, Ukraine.
- Zinchenko, O. (2017). «Domashniy protokol» 1717–1767 rr. Heneralnoho pidskarbiya Yakova Markovycha v konteksti ukrayinskoho shchodennykarstva XVIII st. [«Home Protocol» of 1717–1767 of the General Treasurer of Yakov Markovych in the context of Ukrainian diaries of the XVIII c.]. Kyiv, Ukraine.

**Пилипенко Володимир** – кандидат історичних наук, доцент, доцент Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка (вул. Полуботка, 53, м. Чернігів, 14000, Україна).

**Pylypenko V.** – PhD in History, assistant professor of Taras Shevchenko «Chernihiv Collegium» National University, Hetmana (Polubotka Str., 53, Chernihiv, 14000, Ukraine).  
E-mail: pylvova@gmail.com

### **LEISURE AS A PART OF LIFESTYLE OF COSSACK OFFICERS IN THE FIRST HALF OF THE XVIII C. (BASED ON THE DIARY OF YAKIV MARKOVICH)**

*The purpose of the research is to determine the peculiarities of leisure of Cossack general foreman in the first half of the XVIII c. on the materials of a personal diary of the general treasure Yakiv Markovich (1696–1770). The tasks of the research are to identify peculiarities of Yakiv Markovich's leisure presented in his diary and analyze the most typical kinds of leisure. The actualization of the topic is connected with the growing interest to the history of the Cossack officers as a leading state of Ukrainian society in the middle of the XVII–XVIII c. The research of the history of senior families makes it possible to anticipate them not only as soldiers who spend most of their lives in military campaigns, but as a social class with a high level of education and intellectual needs that grew out of this education, as patrons of culture, as leaders of the latest cultural and political ideas that penetrated into Ukrainian society of the XVIII c. The scientific novelty of the research is in the attempt to comprehensively cover the leisure of Yakiv Markovych, which is represented in the diary. Conclusions. Both typical, and individual features were combined in Yakiv Markovich's leisure. Frequent attendance at various banquets, cares for the household, gambling and hunting were typical. He had deep interest in literature, poetic exercises throughout life, concern for health. One of the habits to which the author returned constantly was his passion for literature. He was not only a keen reader, but also engaged in the creation and translation of sacred texts. In the diary we observe a person who enjoys pleasures, but cares about the intelligence and does not forget about spiritual matters.*

**Key words:** Yakiv Markovych's diary, way of life, Cossack officers, leisure, everyday life.

**Дата подання:** 23 вересня 2021 р.

**Дата затвердження до друку:** 7 жовтня 2021 р.

#### **Цитування за ДСТУ 8302:2015**

Пилипенко, В. Дозвілля, як частина способу життя козацької старшини у першій половині XVIII ст. (на матеріалах щоденника Якова Марковича). *Сіверянський літопис*. 2021. № 6. С. 108–113. DOI: 10.5281/zenodo.5799675.

#### **Цитування за стандартом APA**

Pylypenko, V. (2021). Dozvillya, yak chastyna sposobu zhyttia kozatskoi starshyny u pershii polovyni XVIII st. (na materialakh shchodennyka Yakova Markovycha) [Leisure as a part of lifestyle of Cossack Officers in the first half of the XVIII c. (based on the diary of Yakiv Markovich)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 6, P. 108–113. DOI: 10.5281/zenodo.5799675.

